

Mojca Ferle
Meščanska jedilnica

Poskus rekonstrukcije ambienta iz konca 19. stoletja

V članku je na osnovi nove muzejske pridobitve - jedilničnega pohištva - predstavljen poskus rekonstrukcije jedilnice premožnejših ljubljanskih meščanov na prelomu 19. in 20. stoletja. S pomočjo zlasti ustnih virov se nam jedilnica predstavi kot udoben bivalni prostor, njena notranja oprema pa kot znamenje bogastva in prestiža.

A new museum acquisition, the furniture of a dining room, was the basis for reconstructing the dining room of well-to-do Ljubljana families at the turn of the century. Mostly oral testimonies have helped us in presenting the dining room as a comfortable room to live in, whose interior decoration was a sign of wealth and a matter of prestige.

V letu 1994 smo v Mestnem muzeju Ljubljana izkoristili redko priložnost in odkupili notranjo opremo jedilnice bogate ljubljanske meščanske družine. Za odkup pohištva smo se odločili iz naslednjih razlogov:

- opremljalo je jedilnico stanovanja v Ljubljani;
- vemo, odkod prihaja: bilo je namreč last trgovske rodbine, ki je sodila v sam vrh ljubljanskega narodno zavednega meščanstva;
- v družinskem izročilu je še ohranjen spomin na videz tega bivalnega prostora iz začetka 20. stoletja;
- pohištvo je dobro ohranjeno;
- sodi v široko pahljačo stilnega pohištva, imenovanega staronemški slog (altdeutsch), ki je bilo pri meščanih v 2. polovici 19. stoletja modno in v slovenskem prostoru dovolj pogosto, v naših muzejskih zbirkah pa ga skoraj ni.

Jedilnično pohištvo sestavljajo:

- velika raztegljiva miza na masivnih struženih nogah,
- šest mizi pripadajočih stolov,
- velika kredenca,
- mala kredenca,

- visoka stoječa ura,
- velik kovinski lesteneč, prirejen že za električno razsvetljavo,
- okrogla črna mizica z intarzijami,
- ovalno ogledalo in
- naslonjač.

Poleg pohištva smo odkupili še nekaj uporabnih in okrasnih predmetov, in sicer kovano čajno mizico s kotličkom in keramičnima pladnjema za streženje čaja, lesene pladnje za streženje, šatulje, miniaturne oltarčke, dve brušeni karafi za vino, namizni prt s prtiči z rdeče izvezenim monogramom, čipkaste in vezene prtičke, zaveso itd.

Pohištvo po časovnem nastanku ni enotno. Miza, stoli in obe kredenci so iz obdobja med leti 1870 in secesijo, le nekoliko mlajša sta ura in lesteneč. Okrogla črna mizica je za naše kraje značilen primerek sloga Napoleon III., ogledalo in naslonjač pa sta primerka neobaroka 2. polovice 19. stoletja. Pohištveni kosi so izdelki tujih, najverjetneje dunajskih delavnic, saj nimajo značilnosti tedanjih slovenskih mizarskih podjetij oz. njihovih izdelkov. So na visoki obrtno-industrijski ravni in za meščansko stanovanjsko kulturo časa dovolj reprezentativni.¹

Najprej nekaj besed o družini, ki je jedilnico uporabljala. Družinski gospodar je bil sin ljubljanskega meščana in enega najuglednejših trgovcev, ki si je s svojim delom in nadarjenostjo, a tudi kančkom sreče ustvaril eno največjih ljubljanskih manufaktur. Po očetovem umiku v zasebno življenje leta 1865 sta skupaj z mlajšim bratom prevzela trgovino. V štirih letih sta jo znatno povečala. Najprej s prevzemom stričeve trgovine v Kranju, po smrti drugega strica pa še z njegovo manufakturno trgovino v Ljubljani. S tem je preraslo podjetje v veletrgovino z manufakturo. Sedež je imelo v hiši na Frančevem nabrežju (današnje Cankarjevo nabrežje), trgovina na drobno pa je bila v dveh hišah na Mestnem trgu. Življenjsko družico si je prav tako izbral iz trgovske družine. Bila je hčerka žitnega trgovca. V zakonu se jima je rodilo pet otrok, tri hčere in dva sinova. Najstarejši sin ni nadaljeval družinske tradicije. Seveda pa je bil deležen solidne izobrazbe, tako kot se za meščanske sinove spodobi, in postal pravnik. Mlajši je stopal po očetovih stopinjah. Po njegovi smrti je stopil kot družabnik v »rodbinsko«² podjetje, nadaljeval pa kot samostojni trgovec, prav tako z manufakturo.²

Družina je sprva živela v stanovanju na Mestnem trgu. Znano je, da so tu že imeli omenjeno jedilnično pohištvo. Kdaj, kako in kje so prišli do njega, zaenkrat ne vemo. Lahko je bilo del gospodinjinje hale ali dote. Povsem mogoče je lahko tudi, da so ga izbrali in naročili iz prodajnih katalogov, ki so bili takrat že na razpolago.³ Dejstvo je, da se je notranja oprema skupaj z družino večkrat selila. Prvo seljenje je povzročil potres leta 1895, ki je dodobra razmajal tudi njihovo hišo. Pohištvo, družinske portrete, porcelan, stekleno posodje z vsemi drobnarijami vred so vzeli s seboj in si uredili udobno in razkošno bivališče na gradu Golnik. Okoli leta 1904 so se, po prenovi hiše, vrnili v Ljubljano. Najprej na Mestni trg, leta 1911 pa na Šelenburgovo ulico (današnja Slovenska cesta). Tam je pohištvo ostalo vse do leta 1956, ko so hišo porušili. Po smrti staršev so si otroci, poleg ostale dediščine, razdelili tudi notranjo opremo. Del le-te in jedilnico, z izjemo dveh portretov in še nekaj drugih slik, je dedovala ena od hčera, tako da je bila preseljena na Tomšičevo ulico, od koder smo jo prevzeli tudi v muzej.

¹ Janez Mesesnel, Mnenje o stilnem pohištvu (tipkopis), Akcesijski zapisnik, UZ 79, Mestni muzej Ljubljana.

² Rudolf Andrejka, Znameniti slovenski trgovci, v: Trgovski tovariš 33, Ljubljana 1936, 135-139.

³ Maja Lozar Štamcar, Pohištvo 19. stoletja na Slovenskem, v: Gea 5, št. 7, Ljubljana 1995, 46.

Pohišstvo ima za muzealce še toliko večjo vrednost, saj je v družinskem izročilu ohranjen spomin na prvotno postavitev dnevne sobe oz. jedilnice v stanovanju v Šelenburgovi ulici.

Soba je bila na dvoriščni strani hiše. Prostor je obvladovala velika miza s šestimi stoli, ki se je za praznične dni in ob večjem številu povabljenih gostov raztegnila. Desno od vhoda, za vrati, je stala mala kredenca in ob steni *faterštul* - udoben naslonjač za gospodarja. V steni na dvorišče (desno od vhoda) je bilo okno. Pod njim je stala okrogla črna intarzirana mizica in v vogalu stoječa ura. Na levo od vhoda v jedilni prostor je bil pod akvarelom postavljen *muterštul* - malo manjši naslonjač za gospodinjo. V vogalu je bila peč, in nato dalje ob levi steni velika kredenca. Med pečo in kredenco je stala mala čajna mizica. Vtis na vstopajočega pa sta napravila na nasprotni steni od vhoda viseča družinska portreta (enega od njiju je naslikal Ivan Grohar), in med njima slika poročnega šopka Ivane Kobilce. V sobi je bilo še nekaj njenih del. Nad mizo je visel kovan lesteneč, ki je bil že prirejen na elektriko.

Nova muzejska pridobitev me spodbuja k razmišljanju in razkrivanju ambientske meščanske jedilnice na prelomu stoletja. Ob tem pa se mi odpira vrsta vprašanj o vlogi jedilnice v življenju družine, o medsebojnih odnosih v ožjem družinskem krogu, njihovih navadah in okusu, hkrati pa tudi o njihovem udeleževanju v javnem in družabnem življenju. Žal naša slika še ni v celoti izpopolnjena in nam prostor predstavi le v grobem. Zato sem želela izvedeti o jedilnicah meščanov še kaj več. Iskanje podatkov o notranji opremljenosti meščanskih jedilnic pa je bilo jalovo početje. V redkih zapisih o stanovanjskih razmerah v arhivskih virih, avtobiografijah in spominih, je o jedilnicah izredno malo podatkov. Izjemno redke so tudi fotografije tedanjih interierjev.⁴ Splošne opise inventarja v jedilnicah prinašajo nekatere kuharske knjige in nasveti za postrežbo gostov.⁵ Iz redkih, pa toliko bolj dobrodošlih raziskav meščanskih hiš o jedilnici izluščimo, da je lahko služila tudi kot dnevna soba ali pa je bila povezana s prostorom, ki je služil v ta namen. O notranji opremljenosti skoraj ni podatkov.⁶ Tako iz vsega pregledanega gradiva in s pomočjo pogovorov o ambientu meščanske jedilnice lahko zapišemo, da je prostor, ki so mu rekli jedilnica, mnogokrat služil tudi kot dnevna soba. Če so prostorske razmere dopuščale, je bila poleg še sprejemnica, v nekaterih primerih tudi salon. Morala je biti zadosti svetla, biti lepo urejena in pospravljena. Osrednjo vlogo je zavzemala miza s stoli. V sobi je bilo več omar - kredenc za shranjevanje množice stekla in porcelana. Tistega navadnejšega, ki so ga uporabljali vsak dan, so imeli shranjenega v kuhinjskih omarah, dragocenega pa v kredencah. Tu je našlo svoj prostor steklo za streženje in uživanje pijač, kot kelih za šampanjec, po ducat kozarcev za rdeče vino, enako za belo vino, kozarčki za liker, za bovlo ali vodo, kozarci in vrči za pivo, večje karafe za vino in vodo, manjše karafe za likerje in sokove, skleda na visokih podstavkih, skodelice za kompot, steklen zvon za sir in kristalni krožniki. Za streženje in uživanje hrane so imeli jušnike, skleda s pokrovom za krompir, ovalne skleda različnih velikosti za pečenko, omačnice, okrogle globoke in nizke skleda za priloge, ovalne za zelenjavo, skodelice s krožniki za kompot, nizki, globoki in desertni krožniki in doze za maslo. Za

⁴ Mirko Kambič, Brane Kovič, Peter Krečič, 150 let fotografije na Slovenskem (1839-1919). Katalog k razstavi Mestne galerije in Arhitekturnega muzeja Ljubljana, sl. 128.

⁵ Mathilde Ehrhardt, Grosses Illustriertes Kochbuch für den einfachen bürgerlichen und den feineren Tisch, Berlin 1900, 742 s.; Deodata Kump, Naši gostje. Kako jim strežemo?, Ljubljana 1932, 102 s.

⁶ Andrej Studen, Nekaj drobtinic o vili v Šubičevi ulici 10 (o njenem nastanku, strukturi in prvih lastnikih), Borec 33, št. 1, Ljubljana 1990, 144-151.; isti, Zapis o bivanjskih razmerah nemških in slovenskih višjih meščanskih slojev v Ljubljani na začetku stoletja. (Primer naselja vil v Kapucinskem predmestju v Ljubljani), v: Zgodovinski časopis 47, št. 1, Ljubljana 1993, 421-424.

serviranje kave ali čaja so imeli skodelice za kavo in skodelice za čaj, manjše skodelice za moka kavo, vrčka za kavo ali čaj, vrček za smetano, doze za sladkor. V širokih predalih kredenc je bil lahko shranjen v posebni, za to izdelani škatli, srebrni jedilni servis, ki je obsegal nože in vilice različnih velikosti, jedilne žlice, desertne žlice in žlice za kompot, čajne, kavne in moka žličke, žličke za sladoled, in še pribor za serviranje in trančiranje, nož za maslo in sir ipd. Na spodnjih policah kredenc je bilo shranjeno tudi raznovrstno namizno perilo za pogrinjanje različnih pogrinjkov. Kredenca je lahko imela tudi manjši skrivni predal za hranjenje dragocenosti in pomembnih dokumentov.

Omare in mizice so bile lahko pogrnjene z lepimi prtiči, izdelanimi v različnih tehnikah in vezeninah. Krasili so jih dragoceni okrasni porcelanasti in keramični krožniki, mogoče celo z Wedgwoodovim znakom, vaze in različni, srebrni kipci živali, miniaturni oltarčki, razne šatulje z različnimi drobnarijami in šatulje z družabnimi igrami. Kjer je soba služila tudi kot dnevni prostor, je bila opremljena z udobnimi naslonjači in zofo, obloženimi z žametastimi in čipkastimi blazinami.

Stene so na pomembnem vidnem mestu krasili portreti prednikov in družinskih članov, slikarije pokrajin in cvetličnih šopkov, ogledalo, razne miniaturre in manjše fotografije v okvirjih. Okna so zagrinjali s tankimi zavesami, ki so bile lahko okrašene tudi z belo čipko ali vezenino, ob straneh pa so visele težke plišaste zavese. Priljubljeni in modni barvi sta bili bordojsko rdeča in zelena. Nad mizo je visel lesteneč, nekje ob steni ali na njej je tiho merila čas ura. V kotu pa je v hladnih zimskih mesecih lončena peč dajala prijetno toploto. Prostor ni bil opremljen v enotnem slogu, današnjemu obiskovalcu pa bi dajal vtis prenatrpanosti.⁷

Seveda notranja oprema pri vseh meščanih ni dosegala opisane ravni, lahko je bila še bogatejša, lahko veliko bolj skromna, odvisno od njihove finančne zmogljivosti. Ne glede na to pa je v vseh spominih in pripovedovanjih opisana kot prijeten, udoben in domač bivalni prostor. Tu so se pri obedih zbirali vsi družinski člani, ki so bili čez dan ločeni zaradi svojih obveznosti, tu je bil prostor za živahne, a tudi resne pogovore, za branje ali pa le za tiho posedanje in razmišljanje.⁸ Za prijetno ozračje je morala skrbeti predvsem gospodinja s svojo služinčadjo. Seveda je bila pomembna tudi dobro pripravljena hrana. Z lepim preprostim pogrinjkom pogrnjena miza za zajtrk ali z belim prtom za kosilo ali večerjo je morala biti vedno brezhibna. Znanje, iznajdljivost, spretnost in družabnost gospodnje je prišlo do izraza še zlasti takrat, ko je bila hiša polna gostov (ob raznih družinskih in cerkvenih praznikih, elitnih večerjah, soarejah itd.). Tedaj je bila slovesno okrašena celotna jedilnica. Na raztegnjeno, s snežnobelim damastnim prtom pogrnjeno mizo je prišel najboljši porcelan in steklo, kar ga je premogla hiša, svetlobo lestenca pa so dopolnjevali svečniki.

Ves ta blišč pa je bil znak prestiža, bil je znamenje bogastva in družbenega položaja. Premožni meščani so namreč svoj denar vlagali tudi v premičnine. To pa je bilo poleg dragocenega nakita in dragih oblačil tudi umetelno obdelano in okrašeno pohištvo, portreti⁹, srebrni jedilni servis, dragoceno namizno perilo, steklo in porcelan in novotarije, kot je bil za tiste čase električni lesteneč.¹⁰

⁷ Akcesijski zapisniki in terenski zapiski, UZ 77, UZ 79, UZ 91, Mestni muzej Ljubljana.

⁸ Andrej Studen, Stanovati v Ljubljani, Ljubljana 1995, 131.

⁹ Franc Zalar, Podobe ljubljanskih meščanov. Katalog k razstavi Mestnega muzeja Ljubljana, Ljubljana 1992, 21-24.

¹⁰ n.d. pod op. 8, 132; isti, Meščanska stanovanjska kultura, v: To in ono o meščanstvu v provinci. Katalog k razstavi Pokrajinskega muzeja v Celju, Celje 1995, 10-17; Ernst Bruckmüller, Nove raziskave zgodovine avstrijskega meščanstva, v: Zgodovinski časopis, 45, št. 3, Ljubljana 1991, 387.

*Summary***An Attempt at Reconstructing the Interior of a Late Nineteenth-century Dining-room**

In 1994 the Ljubljana City Museum took advantage of a rare opportunity and purchased the dining-room furnishings of a well-to-do middle-class Ljubljana family. The dining-room furniture consists of a big pull-out table with massive legs of turned wood, six matching chairs, a big and a small cabinet, a big standing clock, a big metal chandelier already adapted to electricity, a small black table with inlay, an oval mirror and an armchair. The furniture dates from the last third of the 19th century, although not all pieces were manufactured at the same time. The new museum acquisition has spurred an interest in the interior of middle-class dining rooms at the turn of the century. To a greater extent than archive sources, memoirs and autobiographies, interviews with informers have helped us draw a picture of the dining room of that time as an overcrowded, lavishly furnished but still cozy and comfortable place. The interior decoration was a matter of prestige, a sign of wealth and social status. Wealthy urbanites also invested their money in such movable property as skillfully carved and decorated furniture, portraits, silverware, glassware, precious china, luxurious table linen and innovations such as electric chandeliers.